

[itobiad], 2021, 10 (3): 2250-2272

<p>Neoliberal Dönemde Beden Politikalarının Yeniden Yorumlanması</p> <p>Re-Interpretation of Body Policies in the Neoliberal Period</p> <p>Video Link: https://youtu.be/oKHET_60qio</p>	
<p>Gözde AYKUT</p> <p>Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi</p> <p>Research Assistant., Afyon Kocatepe University</p> <p>gozdeaykut@aku.edu.tr</p> <p>Orcid ID: 0000 0003 1734 5147</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 17.03.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 08.06.2021
Yayın Tarihi / Published	: 03.09.2021
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: Aykut, G. (2021). Neoliberal Dönemde Beden Politikalarının Yeniden Yorumlanması . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (3) , 2250-2272 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/64619/898184>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Neoliberal Dönemde Beden Politikalarının Yeniden Yorumlanması

Öz

Sosyal bilimlerin önemli tartışma konularından biri bedendir. Tarihsel süreç içerisinde beden her dönem, bireyin ve toplumun tartışma konusunu oluşturduğunu görmek mümkündür. Klasik dönem sosyal bilimcileri olan Marx ve Weber bedeni kutsal ve profan ayrımı üzerinden değerlendirmiştir. Fakat çağdaş sosyal bilimcilerde tartışılan konu başka bir yöne evrilmiştir. Özellikle Foucault'un iktidar kavramı ile birlikte beden, klasik dönemde tartışılan konuların dışına çıkarak çeşitlenmiştir. Günümüzde bu tartışmaları neo-liberal özne perspektifinde yürüten isim ise Byung-Chul Han'dır. Han, özneyi bununla birlikte bedeni, Foucault'un biyo-politik süreçlerinden psiko-politik sürece taşımış ve konu ile ilgili önemli bir kapı aralamıştır. Günümüz neo-liberal öznesinin bir performans öznesi olduğunu ifade eden Han, bu öznenin çeşitli biçimlerde var oluş şekline değinmiştir. Öznenin kendini tanımlama şekillerinden biri olan beden, çeşitli varoluş mitlerine sahiptir. Bu mitlerin bir kısmı moda, spor, estetik cerahi vb. ile oluşturulmaya çalışılırken –ki bu bedenin iktidar boyutunu temsil eder- bir kısmı ise bedenin içinde yaşadığı kültürün bir ürünü olarak karşımıza çıkmıştır. Bununla birlikte beden artık transhümaniz ve yapay zeka gibi çok daha tartışmalı konulara da dahil edilmeye başlanmış ve bedeninin geleceğine yönelik yeni söylemler üretilmiştir. Literatür çalışmasının bir sonucu olan makale, Han'ın özneyi ve bedeni biyopolitik evreden psikopolitik evreye taşınması noktasında önemlidir. Çalışmada elde edilen bulgular göstermektedir ki neo-liberal dönemde beden psikopolitik süreç ile birlikte yeni görünüm ve anlamlar kazanmıştır. Daha ziyade Han'ın görüşleri çerçevesinde yeniden yorumlanmaya çalışılan beden, bu yönüyle literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Dolayısıyla makalenin ana konusunu biyo-politik süreçten psiko-politik sürece evrilen insan bedeni oluşturmaktadır. Psiko-politik bedeni nihai noktaya getiren birden çok etmen vardır. Tıbbın acıyı meşrulaştırması ve değişimi hızlıca mümkün kılması bunun en büyük örneğidir. Tıpkı yaşlı ve genç bedenlerin kendilerine yaş sınırı belirleyememesi gibi. Tüm bunlar neo-liberal dönem öznenin, psiko-politikanın yetiştirdiği performans öznesini ve bu öznenin görünürlüğünü temsil eden bedeni yeniden tanımlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Beden, Neo-liberalizm, Şiddet, Mit, Acı

Re-Interpretation of Body Policies in the Neoliberal Period

Abstract

One of the most important discussion topics of social science is the body. It is possible to see in the historical process that the body constitutes the subject of discussion about individual, society in every period. Classical social scientists such as Marx and Weber evaluated the body in terms of the division between sacred and profane. But the issue discussed in contemporary social scientists has evolved in a different direction. Especially with Foucault's concept of power, the body has diversified beyond the topics discussed in the classical period. Today, it is Byung -Chul Han who contribute to these discussions from the perspective of the neo-liberal subject. Han carried the subject, together with the body from the bio-political process' of Foucault mentioned to the psycho-political process and by the way opened an important door to the subject. Expressing that today's neo-liberal subject as a performance subject, Han touched upon the various ways that this subject exists. The body, one of the ways in which the subject defines himself, has various existential myths. While some of these myths are trying to be created with fashion, sports, aesthetic surgery, etc. - which represents the power dimension of the body - some of others are the product of the culture in which the body lives. However, the body has now begun to be included in much more controversial issues such as transhuman and artificial intelligence, and there are new discourses has produced about the future of the body. The article, which results from the literature study, is essential in that Chul-Han carries the subject and the body from the biopolitical stage to the psychopolitical stage. Furthermore, the findings obtained in the study show that the body gained new appearances and meanings with the psychopolitical process in the neoliberal era. Instead, the body, which is tried to be reinterpreted within Han's views, aims to contribute to the literature in this respect. Therefore, the main subject of the article is the human body, which has evolved from the bio-political process to the psycho-political process. Multiple factors bring the psycho-political body to its final point. Medicine's legitimacy of pain and the rapidity of change is an excellent example of this. Just as old and young bodies cannot set an age limit for themselves. These have redefined the performance subject of the neo-liberal period subject, the psycho-politics, and the body representing the visibility of this subject.

Keywords: Body, Neo-liberalism, Violence, Myth, Pain

Giriş

Liberalizm ve neo-liberalizm kavramları ekonomi parametrelerini açıklayan kavramlar olmanın çok daha ötesindedir. 1970'li yıllar ile birlikte neo-liberalizmin, kurumsal ve toplumsal anlamda kendini hissettirmeye başlaması, kavramın sosyal bilimlerin gündeminde kendine yer bulmasını sağlamıştır. Neo-liberal doktrinlerin hayatta kalma mücadelelerinden biri olan öznenin araçsallaştırılması özne, iktidar, irade ve özgürlük gibi kavramlara da yeni anlamlar yüklenmesine sebep olmuştur. Bu anlamda özne ve iktidar ilişkisi önem kazanmıştır. Bu ilişkiyi en açık hali ile Foucault, panoptikon kavramı üzerinden derslerinde ve kitaplarında değerlendirmiştir.

Panoptikon ile birlikte gözetlenen ve disipline edilmeye çalışılan birey, biyo-politika ile birlikte özneleşmeye başlamıştır. Fakat özne ve iktidar ilişkisi, tarihsel süreç içerisinde hem tanım olarak hem de kavramların eylemde bulunma hali içerisinde sürekli olarak değişiklik göstermiştir. Neo-liberalizm ile birlikte iktidar özneyi, katı ve baskıcı bir disiplin ile korkutmak yerine, sınırsız özgürlükler ile denetim altına almayı istemiştir. Birey yine nesneleşmiştir, fakat önceki süreçlerden farklı olarak bunu kendi tercihi olarak algılar. İktidar artık daha akıllıdır. Güç ve zor kullanmak yerine, bireyin his ve ruhuna hitap ederek kendi arzusuyla teslim olmasını bekler. Panoptikonun yardımıyla alt yapısı oluşturulan biyo-politika, neo-liberal dönemle birlikte psiko-politikaya evrilmiştir. Günümüz kültür kuramcılarında olan Byung-Chul Han, içinde yaşadığımız dönemi psiko-politika üzerinden değerlendirmiştir. Kısacası zaman, öznenin ve özneye ait beden disipline edildiği dönemden ruhun ve bilincin idare edildiği döneme evrilmiştir. Han, bu durumun gerçekliğini şeffaflık, olumluluk ve şiddet gibi kavramlar üzerinden açıklamıştır.

Bu çalışmanın amacı kısmen klasik dönem ile başlayan ve çağdaş dönem sosyal bilimcilerden günümüze değin devam eden beden algısının değişim ve dönüşüm süreçlerini neo-liberal perspektiften incelemektir. Literatür çalışmasının bir sonucu olarak makalenin temel araştırma sorusunu klasik dönemden neo-liberal döneme bedenin ne gibi görünüşler ve anlamlar kazandığı oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışma, son dönemler de sosyal bilim alanında adını sıkça duymaya başladığımız Byung-Chul Han'ın söylemleri de incelenerek değerlendirilmiştir ki bu yönüyle literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar bedene dair söylemlerin kutsal, profan, yabancılaşma ve biyopolitik anlatıların fazlasıyla ötesine geçtiğini göstermektedir. Beden artık bilinç ile birlikte idare edilmeye başlanan, acının meşruluk kazandığı, yaş sınırının ortadan kalktığı ve pürüzsüz olumluluk toplumunun bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Neoliberal Dönemde Özne ve İktidar

Liberalizm, serbest piyasa dengesini, bireysel hak ve özgürlükleri, hukuk ve özel mülkiyet kavramlarını içerisinde barındıran bir kavramdır. Liberalizmin 18. yüzyıl ile birlikte devam eden var oluş mücadelesi, neo-liberal politikalar için önemli bir adım oluşturmuştur. Liberalizm ve sonraki aşaması olan neo-liberalizm, toplum içerisindeki bireylerin, birbirleriyle yapmış olduğu sözleşmenin bir yönünü ifade eder. Neo-liberalizmin konusu, tüketim kültürünün bir boyutu olarak devletlerin ve bireylerin borçluluk oranları, finansal kesimin ulaştığı nokta, gelir eşitsizlikleri ile finansal kalkınma ve zararları ile ilgilidir (Yıldırım, 2019: 15). Sosyal bilimlerde ise neo-liberalizmi tartışmaya açan önemli bilimsel yaklaşımlar olmuştur. Neo-liberalizm kavramı, modern yaşamın hatları içine itilmiştir. Bunun en önemli sebebi bilimsel araştırma dalgasıdır. Yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarına kadar kavram, daha ziyade bir sözcükten ibaretti. İş dünyası ve sermaye ile ilişkileri bulunan kurum ve siyasalara yapılan tanımlama da kullanılan bir terimdi (Cahill ve Konings, 2019: 14). Neo-liberalizmin geldiği son noktayı Harvey (2015: 49) şu cümlelerle ifade etmiştir: Dünyanın pek çok yerinde neo-liberalizm toplumsal düzenin sağlanması için olağan ve doğal bir sonuç olarak görülüyor. Hatta bu görüşü benimseyenlerin sayısı giderek artıyor.

Neo-liberalizm, 1970'lı yılların sonu itibariyle ekonominin ve onun da ötesinde kurumsal ve toplumsal birçok yapının içine nüfuz ederek olguları şekillendiren bir süreç olmuştur. Neo-liberalizmin en önemli isimleri Margaret Thatcher ve Ronald Reagan'dır. Margaret Thatcher bazı tanım ve sınırlamalara karşı ideolojik bir savaş açarak kazanmıştır. O güne kadar toplum yaşamının önemli bir parçası olarak görülen bu sınırlar, ilerleyen süreçle birlikte arkaik kurumlar olarak görülmeye başlandı. Bu durum beraberinde serbest ticaret üzerinde yapılacak düzenlemelerin üretimi sınırlayarak, herkesi etkileyen bir refah daralmasına yol açtığı inancını doğurdu (İnsel, 2015: 157). Serbest piyasanın haricinde liberal ve neo-liberal doktrinler, özne ve özgürlük kavramlarına da farklı bakış açıları kazandırmıştır. Bu ilkeler kapsamında özne ve özgürlük arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü bireysel hak ve özgürlükler aslında bir kurumun ya da iktidarın insana bahsettiği bir şey olmanın ötesindedir. Locke'cu bakış açısıyla insan olmanın doğal bir sonucudur. Fakat her ne kadar özne ve özgürlük arasında karşılıklı bir ilişki söz konusu ise de iktidar kavramı konuya dâhil olduğunda farklı yorum ve çözümler ortaya çıkmıştır.

Neo-liberal dönemde iktidar ne anlama gelmektedir? Sosyal bilimlerde tartışma konusu haline gelen sosyal, siyasal ve ekonomik etkenlerin iktidar kavramı ile olan ilişkisi nelerdir? Özellikle iktidar nedir sorusuna Han (2020: 10) şu şekilde cevap verir: iktidarın hedefinde olan kişi, kendi yapmayı arzuladığı şeyi, iktidar sahibinin iradesi ile eşleştirir ve iktidar sahibine vereceği empatik bir 'evet' ile bunu gerçekleştirir. Böylece, aynı eylem

iktidarda farklı bir duruma bürünür. Aslında bu durum iktidar sahibine ait olan eylemin, eylemi yapan kişi tarafından, kendi yaptığı bir şey gibi algılanması durumudur ve bu eylem içselleştirilir. Sonuç olarak iktidar bir fenomendir. Bir olgunun fenomenidir. Foucault (2012: 23) ise iktidarı şu cümleler ile ifade eder: Bir siyasi rejim değiştiğinde yeni kurumsal düzenlemeler ve büyük değişimler hemen göze çarpar ve herkes tarafından bilinir. Fakat iktidar mekanizması bireylerin hücrelerine kadar işleyen, bununla birlikte bedenlerine, söylem ve davranışlarına da sirayet eden bir kavramdır.

Foucault'un, genel anlamda iktidar yorumu, hem bizim yaşam pratiklerimizin bir parçası olduğu hem de kavramın teorik bir konu olduğu üzerinedir. Dolayısıyla Foucault, iktidar kavramı ile tek bir analiz koymaz ortaya. Aksine, iktidarı insanın olduğu her yerde görür. İktidar, homojen bir düzen oluşturmayı hedefleyerek, hem büyük ölçekli hem de küçük ölçekli toplumun her alanında var olmayı hedefler. Bu varoluş gayesi, iktidarın pek çok şeyi araçsallaştırma isteğini ortaya çıkarır. Bu araçların Foucault'a göre en bilindik örnekleri akıl hastaneleri, yetimhaneler, okullar ve hapishanelerdir. Bu durum tam anlamıyla bir düzenin ya da gücün, hâkimi olmak istediği bir başka düzen ya da güç üzerindeki egemenliğini yani panoptikonu ifade eder. Jeremy Bentham'a ait olan panoptikon kavramı aslında bir mimari tasarımıdır. Gözetim altında tutulmak isteyenlerin bulunduğu hücreleri temsil eder bu yapı. Bu hücrelerin her biri birbirinden ayrı ve büyük boyutlardadır. Dairesel bölmeler sayesinde tutukluların iletişim kurmaları engellenir (Bentham, 2019: 14).

Panoptikon bir makinedir. Bu makine farklı arzuların, türdeş iktidarlara ortaya çıkarır. İktidara gerçek bir tabi olma durumu, hayali bir ilişkinin mekanik olarak doğması ile ilgilidir. Bu teslimiyet mâhkuma iyi davranmayı, hastaya kendisine uygulanan tedaviyi kabul etmeye ikna etmektedir. Bunun için güç kullanmaya gerek yoktur. Bentham, Panoptikondaki kurumların bu denli hafif olması karşısında şaşırırmaktaydı. Çünkü artık zincirler, kalın kilitler yoktu. Artık ayrımlar daha net ve daha iyi düzenlenmişti (Foucault, 2015: 298, 299). Bentham bu mimari yapıyı bir yöntem olarak görmekteydi. Zihin için zihin üzerinde iktidar uygulama yöntemi. Dolayısıyla Panoptikon, Bentham için bir iktidar uygulama biçimidir (Foucault, 2020a: 131).

İktidarın 'gözetleniyorsun' hissini vermesiyle birlikte, bireylerin ve grupların idare ve sevki daha kolay bir hal almıştır. İktidar bunu yaparken, bilgiyi araçsallaştırmayı ihmal etmez. Fakat Foucault, bilginin iktidarın varlık göstermediği alanlarda olacağı ya da bilginin sadece iktidarın menfaati dışında gelişebileceğine olan gelenekselci anlayışın terk edilmesi gerektiğini ifade eder. Bunun yerine iktidarın ve bilginin doğrudan birbirinden yararlandıklarını ve beslendiklerini, bilginin içinde iktidara dair kodlar barındırdığını söyler. Tüm bu eylem ve söylemler kapsamında iktidar, özneyi belli bir problematik etrafında değerlendirmeye almıştır.

Foucault, öznenin kendisini anlamlandırma ve yeniden üretme gayretini, iktidar ilişkileri üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Çünkü özne ve iktidar hem birbirini besleyen hem de karşılıklı birbirini araçsallaştıran kavramlardır. Fakat neo-liberal perspektiften bakacak olursak, öznenin nesneleştirilmesi konusu, iktidarı pek çok yönden incelemeyi zorunlu kılmaktadır. Neo-liberal toplumda, insanın özneye dönüşmesi iktidarın nesneleştirme ilkeleriyle mümkündür. İlerleyen başlıklarda daha detaylı bir şekilde ele alınacak olan yeni-öznenin durumu sinir hastalıkları, derin depresyon ve anksiyete gibi kavramlarla sık sık anılmaya başlanmıştır. Bu durum yeni-öznenin daha fazla performans ve nesneleşmiş özne haline gelmiş olması ile ilgilidir. Böyle bir durumda yeni-özne, hayran olunan performans ustası ile fırlatılıp atılan bir haz nesnesi olarak ikiye ayrılmıştır (Dardot ve Laval, 2018: 407).

Özne ve iktidar kavramları birbirinden ayrı değildir. Çünkü iktidar, araçsallaştırdığı özneye istediği şekli vermek ister. İktidar gündelik yaşama müdahale eder. Bu iktidarın bir biçimidir. Bireyi kategorize etme, bir kimliğe bağlama ve hem onu hem de başkalarını bir hakikat yasasına bağlama, bu iktidar biçiminin bir yüzüdür. Bu durum bireyleri özne yapan iktidarın biçimidir. Dolayısıyla özne sözcüğünün iki anlamı ortaya çıkar: Denetim ile başkasına bağlı olan özne ve öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlı olan özne. Aslında sözcüğün her iki anlamı da denetim altında olan özneyi temsil eder (Foucault, 2011: 63). Kısaca özetlemek gerekirse, Foucault, iktidar ve özne arasındaki ilişkiyi klasik anlayışın çok ötesine taşımıştır. Fakat bu tek boyutlu olmamıştır. Önceleri iktidar, sadece baskı ve denetim biçimi olarak değerlendirilirken, ilerleyen süreçle birlikte üretici bir nitelikte kazanmıştır. Böylece kavram, geleneksel anlayışın dışına çıkmış ve öznenin düzen ile olan ilişkisinin tek başına bir ret ya da kabul anlayışı ile açıklanamayacağı ortaya çıkmıştır (Özmağas, 2012: 59). Fakat Foucault, iktidardan bahsederken kavramı sadece olumsuz olarak görmekten kaçınır. İktidarı, aynı zamanda düzen koyucu ve düzeni koruyucu yönüyle olumlamaktadır. Öznenin iktidar ile olan bu ilişkisinin temelinde bireyin nesneleştirilmiş bir özne olarak var edilme çabası yatmaktadır. Aynı zamanda bu düşünceler kapsamında Foucault'a göre iktidara karşı direnmek de olanaksızdır.

Biyo-politikadan Psiko-politikaya Neo-liberal Özne ve İktidar

“Biyopolitik” ifadesiyle Foucault, iktidar tarihinin, canlı olan varlığa dair yeni ve farklı yaklaşımlar ile beklentiler kapasitesine ulaşmış değişken kurumlar ve pratikler tarafından oluşturulmuş bir beden varlığı fikrini ortaya atmıştır. Biyopolitik, canlının morfo-genetiğini temsil eder, bu değişimi devam ettiren durum ise bir etkileşim sürecinin temsilci olan habitatıdır (Berardi, 2012: 160). Foucault, ‘Biyo-politiğin Doğuşu’ adı altında verdiği derslerde iktidarın, birden çok tipine değinmiş, ‘Deliliğin Tarihi’ ve ‘Hapishanenin Doğuşu’ adlı eserlerinde bunları detaylandırmıştır. Sanayi

toplumu ile başlayan bedenin idaresi, verimli bir üretim gücü için gerekli görülmüştür. Batı, tarihsel süreç içerisinde hem fikir ve düşünce itibarıyla hem de eylemde olma hali ile iktidar mekanizmalarında ciddi değişimler yaşamıştır. Örneğin tasarruf hakkı, iktidar mekanizmasının önemli bir biçimi olmaktan çıkmış, gözetleme, çoğaltma, güçlendirme ve kışkırtma biçimlerinden bir biçime; güçleri eğmek ya da yok etmek yerine güçlendirmeye, aynı zamanda düzenlemeye yönelik bir iktidara dönüşmüştür (Foucault, 2020b: 97).

Bireyin ölüm hakkının bile iktidar mekanizmalarının elinde bulunduğu klasik dönemlerden, bireyin bedensel ve zihinsel yaşam döngüsünün devam etmesine izin verilerek idare edildiği yeni bir döneme geçilmiştir. Aslında burada klasik dönemden farklı olarak önemli bir değişim ve dönüşüm söz konusudur. Kralın ya da monarkın, bireyin yaşam ve ölüm hakkındaki tasarrufu Janus'un¹ iki yüzüne benzer. Birbirinden ayrılmaz fakat başka iktidar tekniklerini kullanıma sokar. Biri ölüm politikası iken, diğeri yaşatmaya dayalı bir iktidarı temsil eder. Bu noktada "ölüm" ve "yaşam" kavramları arasında bir anlam kayması olur. Çünkü iktidar öldürme yetkisi elinde olduğu için değil ama öldürme hakkını elinde tutarken, yaşattığı için "yaşam"a odaklanır (Özmkas, 2019: 122). Bu noktada panoptikon, biyo-politik düşünce sisteminin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Fakat panoptikon ile yeni iktidarın üretmeye çalıştığı disiplin toplumu, bireyi tam anlamıyla zihnen ve bedenen şekillendiremediğinden, biyo-politika iktidarın yeniden üretebileceği ve şekillendirebileceği bir toplum üzerinde durmuştur.

Foucault'un çalışmalarında üç tip biyo-politik bakış açısına yer verilir. Birincisi, pratik kopuş ve iktidarın yeniden yorumlanmasıyla ortaya çıkan politik düşüncüdür. İkincisi, modern ırkçılığın güçlenmesi noktasında biyo-politik mekanizmaların merkezi rol üstlenmesidir. Son olarak da bireyin yönetim ve toplumsal düzenin liberal modellerle ortaya çıkan kuraldışı yönetime yapılan atıftır (Lemke, 2013: 54). Bu üç biyo-politik bakış açısı beden ve özne söylemlerinden ayrı olarak düşünülmemelidir. Çünkü beden siyasal alanın içinde, önemli bir yerdedir. İktidar ilişkileri bedeni kuşatarak, terbiye ederek ondan bazı taleplerde bulunmaktadır. Bedenin bu denli siyasal olarak kuşatılması onun ekonomik kullanımı ile ilgili iken, bedenin iktidar ve egemenlik ilişkileri tarafından kuşatılması onun üretim gücü olması ile ilgilidir. Fakat tüm bunlara rağmen bedenin bir iş gücü olarak var olması onun tabiiyet ilişkisi altına alınması ile mümkündür. Çünkü beden ancak hem üretken hem de itaatkâr olduğunda yararlı bir güç haline gelir (Foucault, 2015: 62,63).

İlerleyen iletişim teknolojileri ve kapitalist süreç ile birlikte iktidar bedene dair bakış açısını değiştirmiştir. Öldürme yerine sağlıklı ve işe yarar kalmasına önem vermiş, bu durum beden üzerinden biyo-iktidar çağını

¹ Roma'nın bir yüzü sola bir yüzü sağa bakan tanrısı.

başlatmıştır. Foucault, özellikle biyo-iktidar ve kapitalizmin birbirini beslediklerini ifade eder. Biyo-iktidar, hem bedeni üretim şekillerine uygun hale getirmeyi planlayarak, hem de nüfusun biyo-politikasını kontrol altına almayı amaçlayarak, bireyin biyolojik yaşamı üzerinde söz sahibi olur. Biyo-iktidar, kullandığı yöntemler itibarıyla her ne kadar sınırlayıcı, engelleyici, baskıcı ve özellikle ayrıştırıcı bir politika gözetse de, sağlıklı bedenin varlığına duyduğu ihtiyaç şiddeti reddeder. Daha ziyade kapitalist üretimin devam edebilmesi için bedenin güçlü ve sağlıklı kalması gerekmektedir. Biyo-politiğin bu bakış açısı bedenin işe yarar olup olmadığı, sağlıklı olanla olmayan arasındaki ayrımın yapılmasında yardımcı olur. Böylelikle sağlıklı biyolojik devamlılık sağlanabilir ve kapitalist üretim ayakta durabilir.

Neo-liberal dönemde ise iktidar, özne, beden gibi kavramlar yeni formlar kazanmıştır. Artık iktidar sadece baskıdan, şiddetten ve zorla itaatten güç alan değil, özgürlüğü var eden ve daha mutedil bir yapıyı temsil eder. Gözle görülür dikkat çeken büyüklüğü yerine, daha sakin ve sessiz olarak vardır. Buna bağlı olarak iktidarın, özne üzerindeki hâkimiyet stratejisi de farklılaşır. Özne yine nesneleşmiştir fakat birey bunu önceki süreçlerden farklı olarak kendi tercihi olarak görür ve aslında nesneleştiğinin farkında bile değildir. İktidar artık daha akıllıdır, güç kullanmak yerine bireylerin kendi arzuları ile boyun eğmelerini ister. Şekillendirmek istediği bedeni ya da ruhu, onu olumlayarak ve daha da önemlisi onaylayarak yapar. İktidar artık katı kurallar koyan bir yapı olmak yerine, dost olmayı tercih eder ve bu durum onu güçlü kılar. Böylelikle dost iktidar, sadece özneye ve bedene değil, artık bilince de hakimdir.

Agamben (2013:15) iktidarın ilk ve önemli etkinliğinin *biyosiyasal* bir beden ortaya koymak olduğunu ifade etmiştir. Agamben ve günümüzün önemli düşünürlerinden Byung-Chul Han, Foucault'un iktidar ve özne kavramını incelerken, biyo-politikanın psiko-politikaya evrildiğini göremediği noktasında ona eleştiriler getirmişlerdir. Agamben, *Kutsal İnsan* adlı kitabında Foucault'un erken ölümünün, biyo-politikaya dair derinlemesine bir inceleme yapmasına engel olduğunu ifade etmiştir. Psiko-politika, neo-liberal dönemde iktidarın, bireyin doğrudan ele geçirilmesini değil kendiliğinden teslim olmasını ve bunun özgürlük olarak yorumlaması yönünü temsil eder. Dolayısıyla psiko-politika neo-liberal dönemde kendini var edebilecek daha güçlü kontrol mekanizmaları geliştirmiştir. Han, neo-liberal dönemin kontrol mekanizmalarından birinin Big Data olduğunu ifade eder. Han'a göre Dataizm, biri şeffaflık –kitaplarında üzerinde çokça durduğu ve tartıştığı bir konudur- diğeri ise nesnel bilgi ile ilgilidir.

Big Data, farkında olmadığımız arzularımızı görünür hale getirerek somutlaştırır. Bunlar bilincimizin dışında kalan eğilimlerle ilgilidir. Örneğin, hamile bir kadının canının bir şey istemesi bilincin dışında gerçekleşen bir korelasyondur. Bu husus, Freud'un Ego'dan gizli olan Id'den, psikopolitik anlamda sömürülebilecek bir Ego oluşturacaktır. Big Data'nın eylemlerimizi bilinçdışı aleme nüfuz etmeyi sağlayabilmesi önemlidir. Eğer bunu

başarabilirse onu sömüren psikopolitikayı anlayabilir ve analiz edebilir (Han, 2019: 71). Big Data sahip olduğu nesnel bilgiler ile bireyin kendisini sömürmesine yardımcı olur ve dolayısıyla psikopolitika için önemlidir. Son olarak, bireye dair her şeyi bilmeyi hedefler. Öyle ki toplumu, oluşturduğu dijital ortamda Han'ın ifadesiyle dijital sınıflı bir topluma dönüştürür. Oluşturduğu sınıflı toplumu, tüketim alışkanlıklarına varıncaya kadar isimlendirmeye gider. Yaşanan tüm değişim ve ilerlemeler, neo-liberal dönemin biyo-politikadan psiko-politikaya geçişinin ve devamlılığının sürdürülmesi noktasında önemlidir.

Olumluluk ve Teşhircilik Toplumu

Big Data, toplumsal sistemin olumluluk ve teşhirci yönünün hem nedeni hem de sonucudur. Nedenidir çünkü Big Data daha fazla veriye ulaşabilmek adına toplumun ve öznenin sürekli olumlanarak kendisini teşhir etmesini ister, sonucudur çünkü yapı olumlayan ve teşhirci bir anlayış içerisinde Big Data'yı yeniden yeniden durmaksızın doğurmuştur. Dolayısıyla konu başlığını detaylandırmadan, olumluluk toplumu nedir sorusuna cevap aramak önemlidir. Her şeyden önce olumluluk toplumu; bilinen, gizli olmayan yani şeffaf bir toplumdur. Neo-liberal dönemde iktidarın bireye tam anlamıyla hâkim olabilmesi sadece beden ile değil, aynı zamanda bilinç ile de ilgilidir. Bu hâkimiyet, toplumun belli bir noktaya gelmesi ile mümkündür ki olumluluk ve teşhir bu anlamda fazlasıyla önem arz eder. Şeffaflık toplumunun kendisi bir olumluluk toplumdur. Şeyler, olumsuz ve pürüzlü olandan ayrıldıklarında, iletişim ve enformasyonun pürüzsüz olan akışına direnç göstermediklerinde şeffaf hale gelir (Han, 2021: 43). Han'a göre şeffaflık toplumunun önemli göstergelerden biri psikolojik formüleştirmelerdir. Bu durumu şeffaflık toplumunun teşhirci yönüyle ifade etmek mümkündür. Şeffaflık toplumu, bireylerin ruhlarını anlamaya çalışarak onların psikik ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışır. Bu hususta güveni sağlayabilmek önemlidir. Bu şekilde ruhun anlaşılma istenmesi, Han'ın en önemli kavramlarından biri olan psiko-politikanın da temelini oluşturmaktadır (Aykut ve Bozkurt, 2020: 201).

Şeffaflık toplumunda, fark ortadan kalkar ve ötekine yer yoktur. Öteki olan olumluluğu reddeder. Çünkü öteki farklıdır ve içinde hem olumsuz olanı hem de pürüzlü olanı, dolayısıyla toplumun ve bireyin en doğal halini barındırır. Öteki olanda var olan olumsuzluk ve pürüzlülük, aynı olan yani pürüzsüz olan ile iletişimde kopukluğa sebep olur ki bu şeffaflık için iyi karşılanmaz. Dolayısıyla şeffaf olanın ötekini devre dışı bırakarak olumluluk toplumuna hız kazandırması gerekir. Toplumun kendisi ve sosyal olaylar şeffaflığa izin vermez. Tam anlamıyla bir şeyin şeffaf olması toplumun olağan seyri içinde bir problemdir. Olumsuzluk ve pürüzlülük şeffaflık toplumunun yayılımını ve hızını düşüreceğinden, bu istenilmeyen bir durum olacaktır. Olumluluk toplumunda, olumsuz olan hiçbir şeye yer olmadığı gibi olumsuz duyguya da yer yoktur. Çünkü olumsuz duygu, bireye direnme ve mücadele güdüsü verir, bu durum olumluluk

toplumunda bireyin şekil almasını zorlaştırır. Neo-liberal dönemde biyo-politikadan, psiko-politikaya adlı başlıkta da ifade edildiği üzere, neo-liberal iktidar ruhun idare edilmesi ile ilgilenir. Dolayısıyla olumluluk toplumunun esas amacı ruhu ve bilinci şekillendirmektir. Bunun için de topluma ve bireye dair her şeyi görünür yapmak önemlidir. Çünkü bir şeyin teşhir edilmemiş olmaması onun değerini ve önemini ortaya koyar. Şeylerin korunaklı ve kolaylıkla ulaşılmaması, gözlerden uzak tutulması onun kült değerini artırır. Örneğin; bazı Meryem resimleri neredeyse yılın her günü üzeri örtülerek bekletilir. Bu resimler ve bazı tanrı heykelleri herkesin giremeyeceği odalarda saklanır. Bu sınırlama ve kilit altında korunma, o şeyin kült değerinin oluşmasına yardımcı olur ve değerini artırır. Fakat varlıklarını devam ettirebilmek adına sergilenmiş olmaları onları bir meta haline getirir ve kült değerini azaltır. Sadece sergi değeri açısından var olmaları hiçbir anlam taşımaz. Her şeyi görünürlüğe teslim eden teşhir gücü 'uzaklık görüntüsü' olma niteliğindeki bütün aurayı yok eder (Han, 2017: 25).

Her şeyin kült değerini kaybettiği teşhirci bir toplumda, Han'ın ifadesiyle her özne kendi reklamının nesnesidir. Böyle bir toplumda her şey göz önünde ve sergidedir, gizli olan hiçbir şey yoktur. Bilinmeyenın sırrı teşhirci yapı için sıkıntılıdır. Teşhirci toplumda bedenin, nesnenin ve görülmeye değer her şeyin sergilenmesi önemlidir. Fakat teşhirci toplum, bilinmeyenin kendi içine çekilmesine izin vermediği gibi onun göz önünde olması için de mücadele eder. Sergilenmeyen şüpheli olduğundan şiddet doğurur. Sergilenmiş olan her şey ciddi bir sömürüye maruz kalarak tüketilir. Sorgulanmayanda yorum bilgisi yoktur çünkü kendisinde bilinmeyen yani kült bir değer kalmamıştır.

Şiddetin Ruhu ve Olumluluğun Şiddeti

Toplumsal gerçekliklerden birisi şiddetin varlığıdır. Şiddet içinde yaşadığı döneme göre farklı şekillerde kendini hissettirir ve olumsuzluğa karşı verilen keskin cevabın sonucu olarak değerlendirilir. Fakat günümüzde, olumluluk da şiddetin bir parçasıdır. Aşırı haberleşme, sosyal medyanın gündelik yaşam pratiklerinin içine bu denli dâhil olması, kullanılan dilin saldırganlaşması vb. durumlar şiddetin bir parçasıdır. Neo-liberal toplumda, daha önceki başlıklarda da ifade edildiği üzere olumluluk birçok sebepten dolayı önemlidir. Günümüzde küresel toplumun sahip olduğu imkânlar, farklılıkları ortadan kaldırmış yani olumsuzluğu yok etmiş, iletişimi kolay kılarak benzerlikleri çoğaltmış ve olumluluk toplumunu ortaya çıkarmıştır. Fakat olumluluk toplumunun kendini var etmesi, şiddeti ortadan kaldırmamış aksine, şiddet şekil değiştirmiş ve olumluluğun şiddetinden bahsedilmeye başlanmıştır. Neo-liberal toplumu son dönemlerin en iyi anlatan isimlerinden biri olan Han, Şiddetin Topolojisi adlı kitabının giriş kısmında olumluluğun, olumsuzluktan daha fazla şiddet doğurabileceğini ifade etmiştir. Aslında şeffaflığın olumluluğu doğurması,

pürüzsüz ve yorum bilgisel olandan uzak olması, şiddeti önemli oranda tetikler.

Modern öncesi dönemlerde, şiddet günlük hayatın bir parçası olarak kendini her yerde temsil ederdi. Şiddet sadece özel mekânlara ya da alanlara gizlenmemişti. Bizzat iktidarın ve yönetimin emriyle gözler önünde yapılırdı. Çünkü şiddet görülmesi istenen bir durumdu. Fakat modernite ile birlikte şiddet kendini kamuoyuna kapalı alanlarda var etmeye başlamış ve gözlerden uzak tutulmuştur. Şiddetin topolojik bir dönüşüme maruz kalışı, modern öncesi egemenlik toplumlarının kan toplumu olarak son bulmasıyla olmuştur. Şiddet artık ne politik ne de toplumsal iletişimin bir ögesidir. Şiddet artık daha derinlere, ruhun tüm benliğine yerleşmeye başlamıştır. Görünür olandan görünmeyene, askeri olandan medyatik olana bulaşmaya başlamıştır. Şiddet artık, doğrudan kendini göstermez. Açıktan değil, daha sessiz yaklaşır. Saldırarak değil, bulaşarak kendini gösterir. Günümüzün şiddet olgusu, şiddetin bu yapısal dönüşümü ile ilgilidir (Han, 2018: 18).

Şiddetin modernite de en önemli değişimi, içselleştirilmiş olmasıdır. Şiddet doğrudan ruhun kendisindedir ve şiddet artık ben'in kendisidir. Bu durum şiddetin idare edilmesi ve içselleştirilmesi anlamına gelir. Böylelikle iktidar daha az zaman ve çaba harcamış olur. Rene Girard 'mimetik rekabet' kavramı üzerinden şiddeti anlamlandırmaya çalışmıştır. Buna göre birden fazla bireyin aynı nesneyi arzulamasından doğan elde etme çabası şiddeti doğurur. Dolayısıyla Girard'a göre şiddetin temeli bu rekabet ile ilgilidir. Fakat Girard'ın bu yaklaşımına Han'dan eleştiri gelir. Çünkü şiddetin ortaya çıkışının mimetik arzular ile ilgisi yoktur. Aksine nesnenin kendine ait değeri kazanma mücadelesi ile ilgilidir. Girard, şiddetin intikam ve buna bağlı olarak cezai yaptırım üzerinde de fazlasıyla durur. Cezanın bir diğer yönüyle yargının, toplumsal kontrolü sağlayan ve yıkıcılığı önemli oranda bertaraf eden bir etkisi vardır. Toplumsal düzenin sağlanması noktasında intikam tehdidini bertaraf eden yargı sistemidir. Fakat yargı sistemi intikamı ortadan kaldırmaz. Sistemin yaptığı şey gerçekte intikamı kendi alanında uzmanlaşmış olan bir makama bırakarak, misillemeyi sınırlandırmaktır. Çünkü yargı makamları her zaman intikamın son sözüdür (Girard, 2019: 27). Tüm bunlara rağmen yargı sistemi şiddetin ruhunu ortadan kaldıramaz. Buradaki parametreler fiziksel şiddetten farklıdır. Çünkü burada şiddeti uygulayan iktidarın kendisidir ve iktidar karşı karşıya gelerek değil sessizce şiddet uygular.

Şiddetin ruhunu oluşturan temel, günümüz performans öznesidir. Klasik dönemin görevini yerine getirme arzusu içerisinde olan itaatkâr öznesi, günümüz başarı odaklı performans öznesinden farklıdır. Performans öznesi kendisini zorlama ve sömürme durumundan geri tutar. O kendi kendisinin efendisidir. Bu onun kendisinden başka hiçbir şeyin egemenliği altına girmediği anlamına gelir. Bu noktada itaatkâr öznenen ayrılır. Fakat tahakküm araçlarının ortadan kalkması onu özgür kılmaz. Daha çok özgürlük ve belli noktada zaruretin birbirine geçmesine izin verir (Han,

2019a: 22). Günümüzün başarı odaklı öznesi, bir işin başarılmasını bir zorunluluk ya da itaatkârlık olarak görmeyip, daha ziyade bunu zevk almak için yapar. Bu dönemde özne, kendi içindeki ötekenden kurtulmuştur. Fakat özgürlük ve bireysellik odaklı olması ile narsist bir özne doğurmuştur. Han'ın günümüz özne tanımlaması, ötekenden kurtulan öznenin, bir ödül krizi yaşadığı üzerinedir. Bu krizler başarı, başarısızlık gibi algıları da değiştirmiştir.

Sennet de (2017: 135,136) başarısızlığın günümüz söylemlerinde değişime uğradığını ifade etmiştir: Başarısızlık günümüzde şekil değiştirmiştir. Başarıya ulaşmak için birçok popüler kitap yazılmakta ve seminerler düzenlenmektedir. Fakat tüm bunlar başarısızlıkla mücadele etmede sessiz kalmıştır. Kişi başarısızlıkla yüzleşmekte ve bunu bir başkası ile paylaşmakta zorluk yaşamaktadır. Bunun yerine bireyler klişelere sığınmaktadır. 'Başarısız oldum' ifadesinin karşısına 'Hayır başarısız olmadın; sen bir kurbansın' gibi ifadeler çıkar. Açık açık konuşulmaktan korkulan her konu, içimizdeki obsesyonu ve utancı şiddetlendirir. Kişinin zihninde hiç durmadan yankılanan 'yeterince iyi değilim' düşüncesi değişmeden kalır. Artık başarıyı merkeze alan depresif özne, şiddetin ruhunu oluşturur. Çünkü temelde olumlu olma istenci yatmaktadır. Olumlu olanın kemikleşmesi ve ısrarla varlığını devam ettirmesi, toplumsal sistemin tıkanmasına sebep olur. Olumluluğun olduğu yerde sağlıklı bir iletişim olması mümkün değildir. Sürekli olumluluk, ciddi toplumsal krizler oluşturur. Dolayısıyla herhangi bir yapının kendi içinde bulunan olumsuzluklardan kurtulma isteği büyük problemlere yol açar. Günümüz bireyinin karşı karşıya kaldığı depresyon, anksiyete vb. tarzda ruhsal problemler bunun en iyi örneklerini oluşturmuştur.

Neoliberal Dönemin Beden Yorumu

Buraya kadar olan kısım, neo-liberal dönemin beden yorumunu şekillendiren temellerden oluşmuştur. Bu dönemin yorumu şeffaflık, olumluluk, pürüzlülük ve şiddet kavramları etrafında kendini var etmiştir. Bunun yanında beden hem fiziksel hem de biyolojik yapısıyla farklı disiplinlerin tartışma konusu olmuştur. Beden, üzerinde çokça konuşulan, toplumsal cinsiyeti temsil eden bir kimlik, modern dönemle birlikte yeniden tanımlanmaya çalışılan bir meta, kimi zaman bir simge ve neo-liberal dönemle birlikte performans öznesinin önemli bir parçası olmuştur. Bedenin sosyoloji tarihi içerisindeki yerine bakıldığında, yapılan ilk tanımlamaların ve söylemlerin fen bilimlerinin gölgesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Modern bilimler tarihi, bedeni uzun süre sadece biyolojik yapı olarak değerlendirmiştir. Fakat devam eden gelişmeler, bedenin sadece ontolojik bir olgu olarak incelenmesinin, bedene dair söylemleri eksik bırakacağını göstermiştir. Beden aynı zamanda sosyolojiktir. Çünkü bir benlik sahibidir. Bu benlik algısı bireyi beden olmanın ötesine taşır.

Bedenin, sosyal bilimlerin gündemine girmesiyle birlikte hem klasik sosyologlar hem de çağdaş sosyologlar önemli bir tartışma konusu başlatmıştır. Özellikle Marx, Weber gibi isimler, bedeni farklı perspektiflerden incelemiştir. Marx, işçi bedenler üzerinden hem araç hem de nesne olarak bir değerlendirme yapmıştır. Bu bedenler sürekli olarak yeniden üretime ve yenilenmeye ihtiyaç duyar. Üretici emeğin üretim araçlarını yeni bir ürüne dönüştürmesi ile ruhun kendisinde de bir kayma olur. Ruh tükenmiş olan bedeni terk eder ve kendine yeni bedenler bulur (Marx, 2017:207). Marx'ın beden konusunda Weber'den ayrıldığı nokta, Weber'in bedeni Tanrının çizdiği yol üzerinden değerlendirmiş olmasıdır. Klasik sosyologlar, beden kavramını yaşanan dönemin sosyal, dini ve siyasi örüntüleri üzerinden anlamaya çalışmışlardır. Durkheim'dan günümüze bedenlerin, kültürün önemli sembolleri içerisinde olduğu fark edilmiştir. Çünkü bedenden çıkarılan imgeler benliğin toplumsal ve biyolojik tanımına yönelik ipuçları verir (Kara, 2013: 18). Fakat çağdaş sosyologlar için beden, bundan çok daha fazla anlam ifade etmiştir.

Foucault, Bourdieu, Turner ve Baudrillard gibi önemli isimlerin beden üzerinden yaptığı tanımlamalar, bedene dair neo-liberal dönemin fikrini yansıtmaktadır. Pierre Bourdieu, bedeni *habitus* kavramı üzerinden değerlendirir. Çünkü beden, özellikle modern dönemle birlikte toplumun aynası konumuna gelmiştir. Bourdieu, bedenin gelişmesini sağlayan şeyin, bireyin içinde yetiştiği sınıfın, normların, iktidarın etkisi ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, *habitus* içerisinde olumlanan her şey bedende karşılığını bulur. Konumlar nasıl kendilerini üretirse, *habitus*lar da farklılaşmış ama aynı zamanda farklılaştırmıştır. Ayrıdırlar, bununla birlikte ayrımları getirirler: Farklı olan farklılaşma ilkelerini hayata geçirir ya da diğer bir durum olan ortak farklılaşma ilkelerini farklı biçimlerde kullanırlar. Örneğin: bir işçinin yediği şey, onun o yemeği nasıl yediği, bir spor yapma ve yaptığı spor şekli, toplumsal ve siyasal kanaatleri ile bunları ifade biçimleri, sanayici bir patronun bunlara karşılık gelen tüketimleri ve etkinliklerinden sistematik olarak farklılık gösterir. Ancak bunlar, hem farklı sınıflandırıcı şemalar hem de farklı sınıflandırma ilkeleridir (Bourdieu, 2015: 22). Tüm bu farklı sınıflandırmalar, görümler ve günlük yaşamın pratiklerine dayanan eylemler, bedenin kendisini şekillendiren önemli olgulardır. Beden bu farklı şemalar ve farklılaştırıcı unsurlar kapsamında sürekli olarak yeniden üretilir ve üretildiği toplumun etkilerini belirgin bir biçimde üzerinde taşır. Dolayısıyla Bourdieu'un *habitus* kavramı, bedeni içinde bulunduğu ortam ile tanımlayabilmek adına önemlidir. *Habitus*, kültürden, normlar ve toplumsal olgulardan ayrı değildir.

*Habitus*u şekillendiren önemli toplumsal olgulardan biri dildir. Çünkü dilin kendisi ve o dile kaynaklık eden kültür, beden doğasına ilişkin yorum ve söylemi şekillendirir. İnsan bedeni sadece bir organizma değildir. Aynı zamanda tarihsel geçmiş olan bir varlıktır. Bu tarihsel geçmiş ile şekillenen beden, birçok kültürde boyanır, kesilir ve şekil verilmeye çalışılır. Tüm bu

işlemlerin sembolik bir anlamı vardır. Bu sembolik anlamlar ve yapılan tüm bu işlemler, kişinin içinde yaşadığı toplumun neticesidir ve bireyin toplum içindeki yerini gösterir. Bu haliyle beden sosyo-kültürel bir inşadır, çünkü bedene dair yapılan tanım ve kullanımlar kültürel ve tarihsel olarak belirlenir. Toplum bedenleri üretmeyebilir fakat onları etkileme, şekillendirme, ya da değiştirme olanaklarına sahiptir (Canatan, 2016: 24). Bu şekiller, semboller ve farklılaştırıcı unsurlar, tanınmayı da kolaylaştırır. İktidarın, beden yani özne üzerinde böyle bir etkisi vardır. Kimi zaman ise iktidar bilinçli bir şekilde bu durumu özneye dayatır. İktidar öznenin kendisine tanınma normları dayatarak etki edebilir. Bu durum öznenin de tanınmayı istemesi ve toplumsal düzeni koruma altına alan kategorilere bağlılığının gösterilmesi anlamında önemlidir. Kişinin kendisiyle temel bağı, toplumsal normlar tarafından önceden kısıtlanmıştır. Eğer kişi, bu toplumsal normlara uyum göstermez ise kişinin özne olarak statüsünü sürdürme durumu riske girer (Butler, 2012: 284-285). Öznenin içinde bulunduğu habitus, Canatan'ın ve Butler'in ifade ettiği şekliyle bedeni tanımlamaktadır. Fakat neo-liberal dönemin beden algısı, geleneksel anlayışın kültür ve normunun şekillendirdiği beden algısından daha derin anlamlar içermektedir. Süreç içerisinde neo-liberal dönem, habitusun kendisini de şekillendirmiş ve beden, yerel olandan evrensel olana evrilmiştir.

Beden ve İktidar

Neo-liberal dönemde iktidar, özneye hakimdir. Hâkimiyetin devamı için onu gözlemler fakat cezalandırmaz. Cezalandırma, neo-liberal dönemin gerisinde kalmış ise de bedenin disipline edilme hususu her dönem devam etmiştir. Çünkü bedensel disiplin toplumsal düzenin ayrılmaz bir parçasıdır. Gündelik hayat içerisinde davranışların seyrinin sürekliliği noktasında da önemlidir. Daha da önemlisi, bedenin düzenli kontrolü herkes tarafından ehliyetli bir birey olarak kabul edilmenin ve bireye güvenilmenin tamamlayıcı bir unsurudur (Giddens, 2019: 84). Bunun yanında beden artık siyasi bir öneme de sahiptir ve bu nokta itibarıyla de korunması gerekmektedir. Bedenin sağlıklı ve eksik uzuvlarından dolayı toplumun dışına itilmesi ve üretim koşullarının dışında kalması hususu çok gerilerde kalmıştır. Beden eksikleriyle de neo-liberal iktidarın gözünü üzerine diktiği bir metadır. Foucault, farklı iktidar düzenlemeleri arasındaki bu mücadelenin merkezine, insan bedenini yerleştirir ve klasik dönemden itibaren hatta daha öncesinden, insan bedeni üzerinde ve onun aracılığıyla işleyen güçleri, bütünleştirici bir tarihsel yaklaşıma dahil edilmesine direnen bir tutum sergiler (McNay, 2012: 317).

Neo-liberal dönem, bedenin sürekli olarak yeniden üretimi için birçok şeyi araçsallaştırmayı başarmıştır. Böyle yaparak bedendeki tüm farklılığı da maskeleymiştir. Neo-liberal iktidar, bedenin kolay yönetilebilmesi için başarılı imajlara ihtiyaç duymuştur. Bu durum, disipline edilen ve kişisel değerlerimizi geliştirmek için eğitilen başarılı bedenlerle mümkün olur. Başarılı bedenleri mümkün kılan araçlar ise bu bedenler üzerinde çalışan dış

hekimliği, kuaför, cilt ve ayak bakımı uzmanlığıdır. Bu uzmanlığın sayısını artırmak için diyetisyen, güzellik uzmanı ve plastik cerrahi gibi yeni bir hizmet sektörü ortaya çıkmıştır (Turner, 2019: 98). Bedenin farklılıklarını maskeler takarak aynileştirmesi Han'ın yazılarında sık sık değindiği strese bağlı ruhsal hastalıkları yani şiddeti doğurmaktadır. Bununla birlikte bedenin maskelenmesi öznenin ve toplumun karşılıklı talebidir. Bu süreçte özne, kendisinden toplum tarafından talep edilenin bu olduğuna inanmıştır. Bu durum neo-liberal iktidarın beden konusunda işini kolaylaştırmıştır. Elbette teknoloji arzu edilen bedene dair en verimli propogandayı yaparak, bu süreci hızlandırmaktadır. Fakat bedenin yeniden üretimi hususunda üzerinde durulması gereken bir konu daha vardır ki bu durum bedene getirilen tanımlamalarla doğrudan ilgilidir. Çünkü bedene getirilen tanımlamalar arzu edilen bedenin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Burada beden, belli mesajlar üretir. Bir kimliğin temsilcisi olur. Bedene yöneltilen damgalamalar, politik bakış açıları, normlar ve söylemlerin tamamı bedenin neo-liberal dönemde iktidar ile olan ilişkisini doğrudan temsil eder.

Bedene Veda

David Le Breton Bedene *Veda* adlı eserinin giriş kısmında Gnostiklerin bedene dair değerlendirmelerine yer verir. Değerlendirme bedenin hem tarihsel serüveni hakkında bilgi verirken, hem de kültürel ve özellikle toplumsal farklılıklar üzerindeki söylemlerini de analiz eder. Tek başına bir maddeden ibaret olmayan beden, Gnostikler tarafından kötücül bir yaklaşımla değerlendirilir. Modern bilim, bedene dair bu kadar sert ifadeler kullanmasa da bedeni iyileştirilmeye ve düzeltilmeye muhtaç bir nesne olarak görür. Bu sebeple beden, eksik ve yetersizdir, dolayısıyla doğru formlar bedene verilmelidir. Beden ruha giydirilmiş bir elbisedir. Foucault'ya göre beden, onu kuşatma alanı olarak gören güç ilişkilerinden ontolojik olarak ayrılır. Fakat *Disiplin ve Ceza*'da bu ilişki farklı şekillerde biçimlenmiştir. Ruh bedenin şekillendiği bir güç aracı olarak ele alınmaktadır. Bir diğer deyişle ruh bedenin kendini ürettiği güçle donanmış bir elbise gibi davranır (Butler, 2013:75). Bu elbise öznenin kimliğini eritir.

Daha önce bedenin fen bilimlerinden ayrı olarak, sosyoloji karşısındaki yerine değinmiştik. Modern bilimde, sosyal bilimcilerin bedenin nasıl yeniden üretim sürecine girmesi gerektiği ile ilgili yorumlarının yanında, biyoloji mühendislerinin de eksik olan bedenin ortadan kaldırılması gerektiğine dair teorileri vardır. Süreç, tıp ve biyo-teknolojiye de eksik olan bedeni yeniden üretme görevi vermiştir. Fakat biyo-teknoloji diğer bilimlerden farklı olarak radikal bir değerlendirme yapar ve bedeni bir makinaya benzetir. Özellikle son dönem çalışmaları transhümanizm kavramsallaştırmasıyla bedenin makineleşme düzeyini gözler önüne sermektedir. Transhümanizmle insan biyotik hâle getirilmeye çalışılarak, transhümanist türe dönüştürülmeye çalışılmıştır. Biyolojik evrim süreci ile devam ettiği iddia edilen evrim süreci, transhümanizm tarafından biyotik

evrim süreciyle devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Transhümanizm süreci, sadece insanın biyolojisini değil, aynı zamanda davranış ve arzularını da değiştirecektir (Dağ, 2020:117).

Bir yönüyle performans öznesinin önemli bir parçası olan, diğer yönüyle ise toplumsal kimliğin hayat bulmuş hali olan beden, modern dünyada tek başına bırakılamaz. Bu haliyle beden bir kader değildir. Artık modern dünyada *body art* vardır. *Body art*, bedenin ontolojik yapısına veda için bir alt zemin hazırlar. Bir kabuk olan beden, böylelikle sürekli kendini yeniler, bir beden endüstrisi ortaya çıkar ve alt yapısı iyi hazırlanmış bir proje haline gelir. Beden, her an pazarlanmaya hazır bir proje gibidir. Öldürdüğü Tanrı'nın yerine, modern bireyin kendi başına seçtiğini sandığı Ben'i ikame eden şeyleri tayin eder. Bir proje olarak bedenin hissettiği her arzu yönelimi içten gelen bir duygudan ziyade dış dünya tarafından güdü(m)lenmiş kurgusallık içerir. Bu yönüyle beden bir hammadde. Birçok endüstriyi bir araya getiren bir hammadde. Bu hammaddenin var olan risk karşısında sürekli göz önünde bulundurulması gerektiği fikri diri tutulur. Bedenin sağlık sektörüyle büyümesi, ardından kozmetik ve estetikle varlığını devam ettirmeye çalışması sonsuzluğa erme özlemi ile ilgilidir (Demir, 2019: 19,20). Bu durum öznenin beden ile mücadelesini taze tutar ve öznenin kendisini acımasızca sömürmesine zemin hazırlar. Neo-liberal rejim baskıcı yapısını gizler. Bunu yapabilmeyen en iyi yolu kendini tabi olan özne olarak göstermekten vazgeçip, bir proje olarak kavranan tekil bireyin görünürdeki özgürlüğünün ardına gizlenmesidir (Han, 2019b: 18).

Tüm bu tartışmalar içinde bedenin neden sürekli olarak yeniden üretiminin arzulandığı hususu önemlidir. Her şeyden önce buraya kadar tartışılan konular, beden endüstrisine nasıl zemin hazırlandığı ile ilgilidir ve en son nokta olarak bedeni şu an tartıştığımız noktaya getirmiştir. Bunlara ek olarak Breton (2016: 18) bu tartışmaya şöyle devam eder: Beden Ben'in protezine dönüşmüştür. Buradaki amaç, kendine dair anlamlı bir iz edinmektir. Bedenin kendisini farklı biçimlere sokması ve varlığını devam ettirmesi için mizansenleri çoğaltması imkânsızdır. Kendisi ile birebir olmak için veya kendi için geçici dahi olsa bir kimliğe tutunmak ister. Bunun için de bedeni durmaksızın piyasaya sürer. İnsan yaşama tam olarak bütünleşmek ister ve kendi imlerini beden üzerine koyar ve çoğaltır. Görünüşe dair bireyin içinde bulunduğu kaygılar bedenin sonunu getirirken, ciddi nevrotik problemlerin ortaya çıkmasına da sebep olur. Bu anlamda Han'ın ruhun idare ve sevki dediği şey sosyal bilimsel anlamda çok kıymetlidir. Ruh olumlanmalıdır. Olumluluğun şiddetine rağmen olumlanmalıdır ki bedene veda süreci hız kazanabilsin.

Varoluş Estetiği Olarak Bedenin Mitleri

İlksel dönemden post-modern döneme, her bedenin onu kuşatan mitleri olmuştur. İlksel dönemin mitleri daha çok kültür ve kimliğe dair olmuştur. Bir kabilenin simgesinin, bedene bıçak ya da başka kesici aletlerle çizilmesi

aidiyet üzerinden oluşturulan mittir. Tıpkı bir inanç ya da bir mezhebe bağlılığı temsil eden bir simge gibi. Bu mitler sadece beden üzerinde bir damga ya da simge olarak kalmamış, aynı zamanda bedenin ontolojik yapısını da değiştirmiştir. Fakat ilksel döneme ait olan beden üzerindeki bu mitler, bedeni yok etme üzerine olmamıştır. Neo-liberal dönemde bedeni var eden mitlerin ideolojisi, ilksel dönem mitinden farklılık göstermektedir. Neo-liberal dönemde bedene iliştilen mitler bedeni yeniden üretir. Bu anlamda moda beden için önemli bir miti temsil eder.

Modanın kuvvetli kolektif tarihsel bir serüveni vardır. İlksel dönemde moda bedenin miti olmamıştır, çünkü beden toplumsal yargılardan bağımsız ve bireysel değildir. Moda bedenin olumlanmasının en güçlü ve kolay yoludur. Toplum içerisinde bir aidiyeti simgeler. Bu simge bir nevi toplumun öngördüğü genel yaklaşımı kabul ediyorum anlamına gelir. Bir gruba ya da topluma dâhil olma, uyum gösterme, karşı olma ve küçümseme kıyafet yoluyla ifade bulabilir. Toplumun genel kabullerine saygı gösteren birey, içinde yaşadığı toplumun kısıtlamalarını benimsediğini ya da kabul ettiğini gösterecektir. Bu giyim kurallarına saygı gösterme durumu bir mesaj iletir: davranışlarını ve adetlerini bildiğim toplumun mensubuyum (Waquet ve Laporte; 2011: 73). Giyim modanın bir parçasıdır ve toplumsal kabulün de önemli bir noktasını oluşturur. Giyim ve moda ile bedenlerin belli formlara sokulmak istenmesi günümüz bedenlerinin varoluş estetiğinin bir yönünü oluşturur.

Bedenlerin belli formlara sokulmak istenmesi bedensel bir miti temsil etmekle kalmayıp, beden ve tüketim ilişkisini de ortaya koymaktadır. Kültür endüstrisinin bir sonucu olarak üretilen pek çok şey bedende karşılığını bulur. Bu ürünlerin tüketimi ile bireyler bedenleri üzerinde değişiklik yapma, bir kimlik geliştirme, benlik oluşturma ve kendini bir sınıfa dâhil etme olanağına sahip olur (Ertan, 2017: 80). Bir dönem kadın bedenin metalaşması sosyal bilimlerde fazlasıyla tartışılırken, neo-liberal dönemle birlikte bu tartışma yerini yenilerine bırakmıştır. Metalaşan artık sadece kadın bedeni değil, erkek bedenidir de. Son dönemlerde kozmetik sektöründe erkek yüzlerinin kullanılması buna örnek verilebilir. Süreç içerisinde moda öyle bir mit haline gelmiştir ki doğrudan cinsiyetler üzerine odaklanmamaktadır. Unisex modası bunlardan biridir. Her ne kadar fikrin ortaya çıktığı dönemlerde kendine çok fazla piyasa değeri bulamasa da günümüzde farklı üretimleri ile bedende cinsiyeti yok eder.

Spor, bedenin önemli bir diğer mitidir. Bedenin ideal bir forma sokulma isteği belli dönemlerde ideolojik alt yapı ile alakalı olmuştur. Hitler, bunun iyi örneklerinden biridir. Hitler sağlıklı, sportif ve güçlü bedeni önemsemiştir. Bedeni yüceltmek anlamında dövüş sporlarını da önemsemiştir. Faşist ideoloji içerisinde bedenin dinamik ölçülere sahip olması kıymetli idi. Bu ideolojinin bir parçası olarak atletlerin katıldığı seremoniler kolektif bir otoriter ruhun oluşmasına hizmet ediyordu. Diğer bir durum ise bu ideolojide güçsüz bedenin hastalıklı bir bakış açısı ile

değerlendiriliyor olmasıdır (Çabuklu, 2004: 138). Neo-liberal dönemde spor, toplumsal olumlanmanın önemli bir halkası olmuştur. Bedene iliştilen dövmele, piercingler ve hatta elbiseler bu mitin önemli parçalarıdır. Fakat ilksel dönem beden mitleri ile neo-liberal dönem beden mitleri arasında varılmak istenen nokta itibariyle de farklılık vardır. İlksel dönem beden mitleri bir kültürü, kimliği ifade ederken, neo-liberal dönem mitlerinin ideolojiyi, iktidarı ve şiddeti temsil eden yönleri vardır.

Bedenin Sessiz Dili: Acı ve Yaşlı Bedenler

Acının temelinde kültür ve iktidar vardır. Acının kültürel aynı zamanda kolektif olması ilksel döneme ait beden politikaları ile ilgidir. Bir gruba ya da topluluğa aidiyeti simgelemek adına bedene atılan kesikler ve delikler acının kültürel boyutunu temsil eder. Bu yönüyle acı, aynı zamanda kimliktir. Fakat bireyin hastalıklardan ya da biyolojik sorunlarından kaynaklı acısını toplumla rahatça paylaşabiliyor olması, ilksel döneme ait acının kolektif boyutunu ifade eder. Neo-liberal dönemde acı sadece kolektif olmak ile tanımlanamaz. Acı aynı zamanda bireyselleşmiştir ve özne bunu paylaşmaktan rahatsızlık duyar. Fakat kendisini acı üzerinden tanımlanmaktan da vazgeçmez. Çünkü bu bedenin varoluş mücadelesidir. Bu yönüyle bireyin acı verme isteği ile hayatta kalma arzusu fazlasıyla dualistiktir. Güzel olma, bir simgeyi taşıma ya da ait olma niyetleri ile bedensel bütünlüğe verilen zararlar bir ölüm ihtimali ortaya çıkarmaz. Kesikler, deri altına sokulan objeler, yaralar, darbeler ve yanıklar bireyin kendisini yok etme ya da öldürme isteğinin bir sonucu değildir. Bunlar birebir intihar girişimi olarak algılanmamalıdır. Aksine hayatta kalma, ait hissetme ve yaşama girişimleridir. Üstelik bedenden verilebilecek olanı vererek, yaşamaya devam edebilmek adına bir parça verme girişimidir. Bu durum bedene anlam yüklemenin bir biçimidir. Bir tür uzlaşma ve anlam verme biçimidir. Anlam verme biçimi ve uzlaşma bir ıstırap değil, onun ötesinde ıstırapa karşı gelmedir (Breton, 2011: 37).

Neo-liberal dönemde acının tıbbi bir yönü vardır. Bu durum acının tanımını değiştirdiği gibi acıya dair kabulleri de değiştirmiştir. Bireyin bedensel anlamda olumlanmak için kendini estetik cerrahinin eline teslim etmesi, bedensel bir acıyı ortaya çıkarır. Afrika'nın bir kabilesinde bireyin kimlik göstergesi olarak hiçbir tıbbi müdahale olmaksızın bedenin kesilmesi ya da yakılması ikellik olarak değerlendirilebilir. Fakat neo-liberal dönemde bireyin bedenini kesmesi ya da delmesi bu şekilde değerlendirilmez. Öyleyse bu iki dönem arasında bedene verilen acıyı meşru kılan şey nedir? Muhtemeldir ki, acının bilimsel bir disiplin altında bedene iletiliyor olması. İşte bu durum acının iktidar boyutunu gösterir. Performans acı dünyasının bir aynasıdır. Hem olanakların hem de sınırların denenmesiyle iş birliği içindedir (Breton, 2019: 194). Fakat günümüzde histerik olarak hayatta kalmanın yerini alan şey sağlıklı hayattır. Buna rağmen sağlıklı hayat; ölüyü hortlak olmaya dönüştürmekten geri durmamıştır (Han, 2019c: 48). Yaşlı

bedenler ise günümüzde ölü olmak ve hortlamak arasında kalan bedenlerin en canlı örneğidir.

Yaşlı olmak, bedeninin fonksiyonlarının yavaşladığı bir süreci ifade etse de yaşlı olma eylemiyle ilgili tarihsel sürece göz atıldığında, çok çeşitli değerlendirmelerin olduğunu görmek mümkündür. Bedenin yaş sınırı üzerinden tanımlaması modernleşmeyle birlikte başlar. Tarihsel süreç dikkate alındığında, öncesinde böyle bir durum keskin bir şekilde göze çarpmaz. Fakat modern dönem ile birlikte yaş sınırı belirginleşmeye başlamıştır. Özellikle yazılı kültürün yaygınlaşmasıyla birlikte yaşlı beden algısı değişmiş ve çeşitlilik göstermiştir. Bu çeşitlilik yaş sınırını önemli kılmıştır. Neo-liberal dönem yaşlıya atfedilen geleneksel imajı yok eder ve yaşlı bedenden beklenen standart davranış biçimlerini ortadan kaldırır. Modern dönemde olduğu gibi bedene yaş sınırı belirleyip, ölüm vaktini beklemesi istenmez. Bunun yerine bedenden kaldırdığı yaş sınırıyla bedeni tüketime odaklayarak günlük yaşam pratikleri içine dâhil eder. Han'ın da üzerinde özellikle durduğu yaşlı bedeninin tüketime odaklanması hususu, neo-liberal iktidar için önemlidir. Bu süreç elbette yaşlı bedene belli mitler kazandırmakla mümkündür. Kazandırılan bu mitlerle yaşlı beden gençleşmekte, çocuk bedenler ise olgunlaşmaktadır. Konunun önemli hususlarından bir diğeri ise yaşlı bedeninin bu duruma ikna olmasıyla gösterdiği irade sapmasıdır. Bedenin yaşlanmaktan kurtulmak adına estetik cerraha başvurması, kendini daha genç gösterecek kıyafetler giymesi ve toplumda ötelenen olmaktan kurtulup, kabul göreceğine inanması sosyo-psikolojik bir dramdır. Bu dram, bedene vedanın başka bir çeşididir.

Sonuç

Bedenin sosyal bilimlerin gündemine girmesiyle birlikte, bedene dair yorumlar çeşitlenmiştir. Klasik sosyologlar tarafından beden; bürokrasi, kutsal ve profan gibi kavramlar üzerinden değerlendirilirken, çağdaş sosyologlar tarafından benlik, habitus, norm ve neo-liberal politikalar kapsamında değerlendirilmeye alınmıştır. Bedenin tarihsel sürecine göz atıldığında, bedene müdahalenin güçlü kültürel ve inançsal boyutlarının olduğu görülür. Bir gruba ait olmanın ifadesi olarak beden üzerinde bulunan kesikler ve delikler ya da dinsel bir ritüelin sonucu olarak bedene verilen zararın kültürel bir alt yapısı vardır. Fakat neo-liberal dönemin beden algısı, geleneksel anlayışın kültür ve norma bağlı olarak şekillendirdiği beden algısından farklıdır. Sadece yöntem olarak değil, taşıdığı derin anlamlar ve beden üzerinden varılmak istenen nokta itibariyle de farklıdır.

Neo-liberal dönemin beden politikaları, Foucault'un bahsettiği 'itaatkâr özne' olma durumundan, Han'ın bahsettiği 'performans öznesi'ne evrilmiştir. Bu dönemin bedeni, aynılığın şiddeti içerisinde tüketilir. Bunun için bedeninin sürekli olarak olumlanması gerekmektedir. Olumlanmış olan beden, neo-liberal iktidarın elinden çıkmıştır. Fakat bunun için iktidar

başarılı imajlara ihtiyaç duymuştur. Biyo-teknoloji, tıp, estetik cerrahi bedene müdahalenin en kabul görmüş yönünü ve imajını temsil eder. Bedene getirilen tanımlamalar ve vurulan damgalar arzu edilen bedenin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Mesajı doğrudan ileten bedenin kendisidir ve bu durum neo-liberal dönemde iktidar ve beden arasındaki ilişkiyi temsil eder. Beden ile ilgili tüm değerlendirmelerin altında yatan sebep, bedenin eksik ve hastalıklı bir yapıya sahip olduğu düşüncesi ile ilgili olmuştur. Bu durum beden ve zihin ilişkisinin rastlantısal bir perspektiften ele alınarak, beden-makine karşılaştırmasına kadar devam etmiştir.

Özellikle bu dönemde beden üzerinden yapılan tartışmalara göz atıldığında, sosyal bilimsel anlamda farklı sesleri duymanın mümkün olduğunu görürüz. Kimi çağdaş sosyologların bu konudaki değerlendirmeleri, beden konusuna getirilen yorumlardaki radikalliği gözler önüne sermektedir. Bu kadar önemli ifadeleri sosyal bilimcilerin tartışıyor olmasının altında yatan önemli sebepler vardır. Bunlardan biri, üretim-tüketim dengesi ile nüfus artışı ve diğeri yapay zeka çalışmalarıdır. Hızla artan nüfus ve azalan kaynaklar, kimi sosyal bilimcileri bedenin yetersizliği konusunda ikna etmiş ve bedenin yeniden üretimine sevk etmiştir. Fakat yeniden üretim bedenin vedasını hızlandırmıştır. Özellikle buraya kadar tartışılan konular transhümanizm ve yapay zeka gibi kavramlara köprü oluşturmuştur. Dolayısıyla neo-liberal dönemin beden yorumu bu tartışmalar çevresinde şekillenmiştir.

Sonuç olarak makalenin temel araştırma sorusunu da oluşturan klasik dönemden, neo-liberal döneme değişen beden algısı ve söylemleri çok net bir şekilde yapılan tartışmalarda görülmektedir. Bununla birlikte çalışmalardan elde edilen sonuçlar, iktidarın hem kendisinin hem de kullandığı yöntemlerin bedeni denetim altında tutmaya yönelik olduğuna dairdir. Klasik dönemden neo-liberal döneme denetim mekanizmalarının kullanım ve meşrulaştırma yöntemleri farklılık gösteriyor olsa da bedene hakim olma isteği her dönem mutlak kalmıştır. Fakat makale de tartışılan konudan elde edilen veriler ve özellikle kültür kuramcısı Han'ın değerlendirmeleri göstermektedir ki beden artık ruhun kendisi ile idare edilen psikopolitik sürecin bir parçasıdır.

KAYNAKÇA

Agamben, G.(2013), *Kutsal İnsan*. (İ. Türkmen Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Aykut, G., Bozkurt, R. (2020). *Byung-Chul Han'da Toplumsal Tipolojilerin Tasviri*. Sosyoloji Divanı, 8(16), (195-211).

Bentham, J. (2019). Watkin, C., Werret, S., Çoban, B. ve Özarslan, Z., *Panoptikon Gözün İktidarı*. (B. Çoban ve Z. Özarslan Çev.). İstanbul: Su Yayınları.

- Butler, J. (2012). *Bedenler ve İktidar*. Cogito Dergisi, YapıKredi Yayınları, (70-71), 275-288.
- Berardi, F. (2012). *Ruh İşbaşında*. (F. Genç Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Butler, J. (2013). *Sorunsallaşan Bedenler*. (Ö. Ayvaz Çev.). *Beden. Felsefelogos Dergisi*. 17(51), 69-95.
- Bourdieu, P. (2015). *Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine*. (H. U. Tanrıöver Çev.). İstanbul: Hil Yayıncılık.
- Breton, D. (2011). *Ten ve İz*. (İ. Yerguz Çev.). İstanbul Sel Yayıncılık.
- Breton, D. (2016). *Bedene Veda*. (A. U. Kılıç Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Breton, D. (2019). *Acımın Antropolojisi*. (İ. Yerguz Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Canatan, K. (2016). *Beden Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Cahill, D. ve Konings, M. (2019). *Neoliberalizm*. (O. Orhangazi Çev.). Ankara: Ütopya.
- Çabuklu, Y. (2004). *Toplumsal Sınırında Beden*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Dardot, P. ve Laval, C. (2018). *Dünyanın Yeni Akı Neo-liberal Toplum Üzerine Deneme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dağ, A. (2020). *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*. Ankara: Elis Yayınları.
- Demir, S. T. (2019). *Ten Medeniyeti Modern Kültürde Beden ve Ötesi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Ertan, C. (2017). *Dövmeli Bedenler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Foucault, M. (2011). *Özne ve İktidar*. (I. Ergüden, O. Akınbay Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Hapishanenin Doğuşu*, (M. A. Kılıçbay Çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Foucault, M. (2020a). *Büyük Kapatılma*. (E. Işık ve K. Ferda Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2020b). *Cinselliğin Tarihi*. (T. U. Tanrıöver Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gültekin Akçay, Z. (2018). *Matruşka Bedenler ve Köylülük: Köy Romanlarında Beden-İktidar İlişkisi*, H. Kuruoğlu ve K. Töre Özsel (Ed.), *Medya ve Beden*. Ankara: Detay Yayıncılık, 20-41.
- Giddens, A. (2019). *Modernite ve Bireysel Kimlik*. (Ü. Tatlıcan Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

- Han, B. C. (2017). *Şeffaflık Toplumu*. (H. Barışcan Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2018). *Şiddetin Topolojisi*. (D. Zaptçioğlu Çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Han, B. C. (2019). *Psikopolitika*. (H. Barışcan Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2019a). *Yorgunluk Toplumu*. (S. Yalçın Çev.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Han, B. C. (2019b). *Eros'un İstirabı*. (Ş. Öztürk Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Han, B. C. (2019c). *Güzeli Kurtarmak*. (K. Filiz Çev.). İstanbul: İnsan Sanat Yayınları.
- Han, B. C. (2020). *İktidar Nedir?*, (M. Özdemir Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Han, B. C. (2021). *Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü*. (Ç. Tanyeri Çev.). İstanbul: Anka Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. (A. Onacak Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- İnsel, A. (2015). *Neo-Liberalizm Hegemonyanın Yeni Dili*. İstanbul: Birikim Kitapları.
- Kara, Z. (2013). *Toplumla "Yüzleşme"*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lemke, T. (2013). *Biyopolitika*. (U. Özmakas Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- McNay, L. (2012). *Foucaultcu Beden ve Deneyimin Dışlanması*. Cogito Dergisi, YapıKredi Yayınları, (70-71), 315-332.
- Marx, K. (2017). *Kapital Cilt I*. (M. Selik ve N. Satlıgan Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Özmakas, U. (2012). *Foucault: İktidardan Biyoiktidara*. Cogito Dergisi, YapıKredi Yayınları, (70-71), 53-81.
- Özmakas, U. (2019). *Biyopolitika: İktidar ve Direniş Foucault, Agamben, Hardt-Negri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sennet, R. (2017). *Karakter Aşınması*. (B. Yıldırım Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Turner, B. (2019). *Beden ve Toplum Sosyal Teoride Arayışlar*. (İ. Kaya Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yıldırım, C. (2019). *Dünyada ve Türkiye'de Neoliberalizm*. İstanbul: Ketebe.
- Waquet, D. & Laporte, M. (2011). *Moda*. (I. Ergüden Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

